

Úloha inštitúcií v sociálno-ekonomickom rozvoji

Elena Fifeková¹

Abstrakt

Súčasnú globálnu spomaľovanie ekonomického rastu a mnohopočetnosť regionálnych konfliktov sú stále viac pripisované na vrub nedocenenia, resp. ignorovania úlohy inštitúcií v sociálno-ekonomickom rozvoji. Objasňovanie nerovnomerného ekonomického vývoja jednotlivých krajín iba neoklasickými prístupmi sa javí ako nedostatočné. Pri zvyšovaní ekonomickej úrovne krajiny sa stále viac zdôrazňuje potreba inštitucionálnej komplementarity, ktorá má ďalekosiahle ekonomické, politické a sociálne dôsledky. Príspevok vymedzuje úlohu inštitúcií v sociálno-ekonomickom rozvoji. Poukazuje na nevyhnutnosť vzájomnej prepojenosti jednotlivých stránok inštitucionálnej kvality a jej vplyv na formovanie politiky, ktorá stimuluje dlhodobý rozvoj.

Kľúčové slová:

inštitúcie, ekonomický rozvoj, hospodárska politika

JEL classification: H11, O10, O43

Abstract

The current global slowdown in economic growth and the multiplicity of regional conflicts are increasingly attributed to a lack of appreciation of institutions and ignoring their role in the socio-economic development. Explaining the uneven economic development of particular countries using only the neoclassical approach seems to be inadequate. In raising the

¹ Ing. Elena Fifeková, PhD., Prognostický ústav Slovenskej akadémie vied, Šancová 56, 811 05 Bratislava
Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 2/0160/13.

economic level of a country more and more emphasized is the need for institutional complementarity, which has far-reaching economic, political and social consequences. The paper defines the role of institutions in the socio - economic development. It points to the need for interconnectivity of particular aspects of institutional quality and its impact on shaping policies stimulating long-term development.

Keywords:

institutions, economic development, economic policy

Úvod

Tak ako v doterajšom vývoji si každá generácia vytvárala svoju vlastnú mytológiu o tom, čo podporí ekonomický rast, hľadala práve tie faktory a zdroje, ktoré sú v danom období pre ekonomický rast a rozvoj rozhodujúce, je potrebné, aby aj súčasnosť našla odpoveď na otázku, čo zabezpečí, aby kvantitatívny posun v ekonomickom raste priniesol pozitívne zmeny v kvalitatívnom rozvoji spoločnosti. V súčasnom období stále viac rezonuje skutočnosť, že sociálno-ekonomický rozvoj krajiny závisí popri jej faktorovej vybavenosti taktiež na kvalite inštitucionálneho prostredia. Podcenenie inštitucionálnej kvality, nedostatočné pochopenie významu inštitúcií, ich vývoja a vzájomnej prepojenosti všetkých inštitucionálnych komponentov môže viesť k negatívnym dopadom na ekonomický vývoj krajiny. Naopak, inštitucionálna komplementarita umožňuje formulovať a realizovať také hospodársko-politické opatrenia, ktoré zabezpečia dlhodobý rozvoj. Hodnotenie podmienok sociálno-ekonomického rozvoja krajiny inštitucionálnou optikou sa preto popri analýze ekonomických procesov zameriava na vývoj a kvalitu politických systémov, hodnotí štruktúru záujmov, formy ich presadzovania a ich vplyv na vývoj krajiny.

1. Inštitucionálny prístup k ekonomickému rozvoju

Napriek skutočnosti, že rozdiely v hospodárskom vývoji sú v priebehu ostatných desaťročí zdôvodňované predovšetkým neoklasickou optikou, opierajúcou sa rozdielnu faktorovú vybavenosť a nerovnaké prorastové pôsobenie jednotlivých faktorov (práca, kapitál,

technický pokrok – Solow, 1956, inovácie – Romer, 1986, vzdelávanie – Lucas, 1988), v súčasnom období sa uvedený prístup ukazuje ako limitovaný na postihnutie a vysvetlenie globálnych a regionálnych problémov.

Inštitucionálni ekonómovia upozorňujú, že neoklasický prístup nie je vhodným nástrojom pre analýzu a formovanie politiky, ktorá by stimulovala dlhodobý rozvoj, nakoľko sa zaoberá fungovaním trhov, nie tým, ako sa trhy vyvíjajú. Nie je možné tvoriť politiku, ak nie je pochopený ekonomický vývoj. Prevaha metodológie pozitívnej ekonómie a dôraz na využívanie matematického aparátu pri skúmaní ekonomickej reality (ako aj konštrukcia modelov a snaha o ich jednoduchosť) vedú totiž k tomu, že prediktívne modely nie sú v stave pokryť všetky problémy súčasného vývoja a predovšetkým obsiahnuť v celej šírke jeho zložitosť. Konštrukcia modelov koncentruje analýzu na niekoľko premenných, ktoré sú považované za rozhodujúce tak pre elimináciu úzkych miest rozvoja ekonomiky, ako aj pre podporu ekonomického rastu, čo môže viesť k preceneniu prorastového vplyvu skúmaného faktora. Pri skúmaní ekonomického rozvoja sa zameriava na technologický rozvoj a v poslednej dobe na investície do ľudského kapitálu², avšak ignoruje a nedoceňuje štruktúru stimulov, motivačnú štruktúru stelesnenú v inštitúciách a rozsah spoločenskej investície do zdrojov rastu. Ako príklad možno uviesť vplyv kapitálu na ekonomický rast, ktorý sa stal rozhodujúcim faktorom Solowovho modelu. Verifikácia modelu Solowom však ukázala, že viac ako 85 % rastu výstupu na pracovníka nebolo spôsobené zvýšením kapitálových investícií, ale vplyvom iných faktorov, ktoré posunuli produkčnú funkciu nahor a boli pripísané technologickým zmenám (Wight 2011).

Vo svojej pôvodnej podobe neoklasická teória poskytuje matematickú precíznosť a eleganciu, model statického sveta bez konfliktov. Neoklasická analýza ekonomickej výkonnosti v čase je preto postavená na dvoch chybných predpokladoch; po prvé, že na inštitúciách nezáleží a po druhé, že čas nezohráva úlohu (North, 1994). Z pohľadu inštitucionálnych prístupov tak neoklasický prístup nedisponuje v dostatočnej šírke nástrojmi, ktoré by umožnili analyzovať a formovať pravidlá, ktoré indikujú rozvoj. Teoretické modely hlavného prúdu sa nezaoberajú problematikou rozhodovania o výbere konkrétnych politik, neanalyzujú vplyvy na tieto rozhodovacie procesy, neriešia motívy, ktoré vedú ku konkrétnemu jednaniu subjektov, ich záujmy a pod. Sú to práve tieto, hlavne inštitucionálne faktory, ktoré významne ovplyvňujú

² V súčasnom období sú inštitúcie do neoklasického modelu dlhodobého ekonomického rastu zapracované ako fundamentálne rastové zdroje (napr. Acemoglu, Johnson et al. 2001).

výslednú podobu spoločenskej praxe (Žák, M.). Objasňovanie súčasného sociálno-ekonomického vývoja neoklasickou ekonómiou sa dostáva do stále väčších problémov. Jedným z hlavných nedostatkov takéhoto prístupu je ignorovanie úlohy inštitúcií v sociálno-ekonomickom vývoji (Sojka 2009).

Rozvoj krajiny je výsledkom nielen súčasných rozhodnutí, ale je podmienený taktiež kvalitou minulých rozhodnutí (path dependence). Práve tie majú za následok tvar ponukovej strany ekonomiky, pozíciu krajiny v ekonomickom a technologickom rozvoji, jej súčasnú konkurenčnú schopnosť a determinujú možnosti jej kvalitatívneho posunu. Preto spravidla nestačí, ak krajina disponuje porovnateľnými zdrojmi ako jej ekonomicky úspešnejší vzor, pretože jej úspech je podmienený celým súborom faktorov, ktoré formujú jej inštitucionálne prostredie a zabezpečujú jeho kvalitu. Rast, rozvoj závisí v rozhodujúcej miere od súčasne platných inštitúcií. Možnosti, ako politicky presadiť inštitúcie podporujúce rast a rozvoj, sú obmedzené kultúrnym charakterom súčasnej spoločnosti (North, 1990).

2.1 Základné vymedzenie inštitúcií a prístupy k ich hodnoteniu

Inštitúcie predstavujú ustálené vzory myslenia a správania spoločné pre väčšinu ľudí (Veblen, 1899). Sú vymedzené ako široko vžitá a akceptovaná norma skupinového správania (Berger, Luckmann (1999)). Spravidla sú definované ako ľuďmi vytvorené obmedzenia, ktoré vnášajú štruktúru do ľudského konania (North 1991, 1993). Skladajú sa z formálnych obmedzení (zákony, ústava, pravidlá), neformálnych obmedzení (normy správania, tradície, zvyklosti, mentalita, obyčaje, náboženstvo, konvencie, ľudské inštinkty) a spôsobu ich vynucovania. (North 1991). Konštruujú politickú, ekonomickú a sociálnu interakciu, vytvárajú poriadok, redukujú neistotu vo výmene (v dôsledku nedokonalých informácií a obmedzenej racionality) a znižujú transakčné náklady. Predstavujú súbor pravidiel, ktoré sú používané na určenie subjektov, schopných prijímať rozhodnutia v jednotlivých oblastiach o tom, aké činnosti sú povolené alebo obmedzené, aké pravidlá budú použité, aké postupy je potrebné dodržiavať, aké informácie musia alebo nesmú byť poskytnuté a aká odmena budú prináležať jednotlivcom v závislosti od ich aktivity (Ostrom 1990). North (1993) vymedzuje inštitúcie od organizácií, ktoré sú nositeľmi pravidiel, či už sú to jednotlivci, firmy, organizácie alebo akokoľvek inak definovaný sociálny konštrukt.

V Northovom a Ostromovej vymedzení inštitúcií možno nájsť spoločný prienik v tom zmysle, že inštitúcie chápu ako pravidlá hry v spoločnosti, ktoré umožňujú premietiť záujmy nielen ekonomické, ale aj politické a sociálne. Uvedený prístup je všeobecne akceptovaný vedeckou komunitou, avšak stále existuje veľa variabilnosti v zmysle spôsobu korektného vymedzenia jednotlivých súčastí inštitucionálneho prostredia a jeho vnútornej štruktúry. Skutočnosť, ktoré inštitúcie sú dôležité a ktoré nie, sa líši v závislosti od vývoja krajiny, jej politických ambícií, spoločenských postojov obyvateľstva. Neexistuje žiaden súbor inštitúcií, ktoré budú vyhovovať všetkým krajinám, avšak existuje zhoda, že je potrebných aspoň päť hlavných predpokladov inštitucionálnych štruktúr, ktoré podporujú ekonomický rozvoj. V prípade, že nie sú rozvinuté, rozvoj krajiny nie je dostatočný (Rodrik 2007). Ide o inštitúcie, ktoré buď vytvárajú podmienky pre fungovanie trhu a zabezpečujú jeho stabilitu alebo riešia jeho zlyhávanie. Rámcovo sú zamerané na:

- ochranu vlastníckych práv a vymožitelnosť práva,
- zabezpečenie regulačného rámca trhu,
- zabezpečenie makroekonomickej stability,
- kvalitu sociálneho poistenia,
- na riešenie konfliktov.

Vo všeobecnosti sú inštitúcie klasifikované z hľadiska úrovne formálnosti, kategórie, prípadne úrovne ich ukotvenia v spoločnosti.

Ako sme uviedli, z hľadiska stupňa formálnosti sa inštitúcie skladajú z formálnych a neformálnych inštitúcií. Kým formálne inštitúcie reprezentujú všetko, čo je kodifikované, neformálne inštitúcie vznikajú spontánne v priebehu historického vývoja. Predstava, že formálne inštitúcie majú z dôvodu svojej vynútiteľnosti väčší dopad na inštitucionálnu kvalitu spoločnosti, nemusí byť vždy správna. Neformálne inštitúcie ako súčasť inštitucionálneho rámca sú rovnako dôležité ako inštitúcie formálne, nakoľko úspech formálnych pravidiel závisí od úspešnosti ich neformálnej akceptácie (Tridico, 2011). To znamená, že sekvenčný charakter inštitucionálnej evolúcie odráža vzájomnú prepojenosť formálnych a neformálnych inštitúcií; inštitucionálna kvalita závisí nielen od kvality formálnej konštrukcie inštitúcií, ale vo veľkej miere je podmienená taktiež spôsobom ich zavádzania do praxe, vymožitelnosťou ich plnenia, t.j. neformálnou aplikáciou. Neformálne inštitúcie nesú v sebe odkaz dlhodobého kultúrneho vývoja, evolúciu tradícií, zvykov, prevládajúcej etiky a morálky spoločnosti.

Formálne inštitúcie preto musia rešpektovať potrebu postupnej zmeny neformálnych inštitúcií, nakoľko neformálne inštitúcie nie sú schopné prispôbiť sa bezprostredne a v krátkom čase zmenám formálnych pravidiel, majú v sebe zakódované regionálne špecifiká, rozdielnu schopnosť absorpcie zmeny formálnych inštitúcií. Taktiež nesprávne nastavené formálne pravidlá môžu výrazným spôsobom deformovať neformálne správanie sa spoločnosti v zmysle poklesu spoločenskej zodpovednosti, morálky, tolerance rozmachu nepozorovanej ekonomiky a pod. Inštitucionálna komplementarita (Amable, 2003) by mala zabezpečiť súdržnosť ekonomického a sociálneho systému, t.j. zmeny neformálnych inštitúcií by nemali zaostávať za tempom formálnych zmien. To znamená, že pokiaľ kreovanie formálnych inštitúcií nezohľadňuje aspekt neformálnych inštitúcií, nemusí priniesť pozitívne efekty vo vzťahu k ekonomickému rozvoju. Vzťah medzi jednotlivými typmi inštitúcií znázorňuje tabuľka 1.

Tabuľka 1: Klasifikácia inštitúcií

		Vznik inštitúcií		
		Spontánna decentralizovaná evolúcia vo vnútri spoločnosti	Umelo navrhnuté a zvonka nútené (politickou) autoritou	
		Vnútorne inštitúcie	Vonkajšie inštitúcie	
Vynútiteľnosť	spontánna decentralizovaná spätná väzba	Neformálne inštitúcie	Príklady: zvyky a dobré spôsoby vynútiteľné sociálnymi sankciami typu „ako za oko“ alebo vylúčením zo spoločnosti	Príklady sú zriedkavé: porušenie v hierarchii vyššie stojacich pravidiel je penalizované morálnym dohovaraním alebo verejnou kritikou (napr. vynucovanie „politickkej korektnosti“)
	sankčné mecha- nizmy rodinného charakteru	Formálne inštitúcie	Príklady: kódex profesionálneho správania, riadené určitým orgánom (napr. klubové pravidlá)	Príklady: právny poriadok, ktorý je vynucovaný súdnymi a policajnými postupmi

Prameň: Kasper (2002).

V dôsledku tejto skutočnosti sa predstava, že mechanické prenesenie formálnych pravidiel z úspešnej ekonomiky do ekonomiky menej výkonnej sa automaticky premietne do rastu jej výkonnosti, ukazuje ako nesprávna. Ako príklad negatívneho dopadu neprepojenia formálnych a neformálnych inštitúcií možno uviesť transformáciu krajín strednej a východnej Európy, kde nahradenie pôvodných formálnych inštitúcií novými v pomerne krátkom čase

neprinieslo očakávaný efekt, ale prejavilo sa v inštitucionálnom zlyhaní v podobe nárastu korupcie, rent-seekingu a pod. Za hlavnú príčinu takéhoto deformovaného správania považuje Stiglitz (1999) tzv. inštitucionálny „blitzkrieg“, t.j. podcenenie významu postupnej zmeny pravidiel správania sa.

Williamson (2000) popisuje prepojenie formálnych a neformálnych inštitúcií konceptom ukotvenia, resp. včlenenia, pričom poukazuje na skutočnosť, že čím majú inštitúcie viac neformálny charakter, tým sú hlbšie včlenené do spoločnosti a potrebujú dlhší čas na svoju zmenu. To znamená, že inštitúcie nižšej úrovne (zvyky, tradície, mentalita, náboženstvo) reagujú na spoločenské zmeny oveľa pomalšie a dlhšie ako inštitúcie vyššieho stupňa, ktoré stanovujú formálne pravidlá, ovplyvňujú fungovanie verejnej správy a legislatívny rámec. Každý vyšší stupeň však v sebe nesie predchádzajúcu inštitucionálnou výbavu.

Klasifikácia inštitúcií podľa kategórie vymedzuje právne, politické, ekonomické a sociálne inštitúcie. Právne inštitúcie sú najčastejšie sa vyskytujúcim typom, nakoľko prostredníctvom vlády prenikajú do všetkých sociálnych interakcií bez ohľadu na ich úroveň (štát, verejná správa, súkromný sektor). Pokrývajú veľký rozsah inštitucionálneho prostredia, napr. ochranu vlastníckych vzťahov, kvalitu legislatívneho rámca, vymožitelnosť práva. Politické inštitúcie vymedzujú volebný systém, činnosť politických strán, stanovujú kompetencie a rozsah pôsobnosti jednotlivých subjektov štátu. Ekonomické inštitúcie vykazujú značný stupeň prekrývania s inštitúciami právnymi, nakoľko zabezpečujú podmienky a pravidlá pre fungovanie trhu a štátu, formulujú regulačné rámce, kvalitu podnikateľského prostredia a pod. Sociálne inštitúcie sa spravidla stotožňujú s neformálnymi inštitúciami – odrážajú formy interakcie obyvateľstva, sociálny kapitál a sociálne siete v spoločnosti.

2.2 Prístupy k hodnoteniu inštitucionálnej kvality

V súčasnom období existuje celá škála prístupov, pomocou ktorých je posudzovaná kvalita inštitucionálnej výbavy jednotlivých krajín. Hodnoteniu inštitucionálnej kvality sa venuje napr. Svetová banka, Svetové ekonomické fórum, OECD, UN DP, Legatum Institute, The Heritage Foundation, The Frazer Institute, EBRD, The Freedom House, Transparency International a ďalšie inštitúcie. Ich spoločným menovateľom je snaha o pokrytie čo najväčšieho množstva takých inštitucionálnych charakteristík, ktoré rámujú rastovú výkonnosť ekonomík a zároveň umožňujú hodnotiť dynamiku inštitucionálnych zmien

a pozíciu krajiny v medzinárodnom porovnaní. Indikátory inštitucionálnej kvality sú spravidla konštruované ako kompozitné ukazovatele, ktoré kombinujú informácie viacerých empirických poznatkov založených na báze tzv. tvrdých a mäkkých dát³, čo môže vnášať určitú mieru subjektivismu do ich výsledných hodnôt.

Najznámejšou inštitucionálnou analýzou je projekt „Governance Matters“, ktorý od roku 1996 uskutočňuje Svetová banka (do roku 2002 bolo hodnotenie inštitucionálnej kvality realizované v dvojročných intervaloch, od roku 2002 sa uskutočňuje každoročne). Svetová banka v rámci konceptu hodnotí kvalitu správy (governance) na základe šiestich agregovaných subindexov (demokracie, politickej stability a absencie násilia, efektívnosti vlády, kvality regulácie, vymožitelnosti práva a kontroly korupcie), pričom výsledný súhrnný index kvality správy je ich aritmetickým priemerom. V rámci demokracie sa posudzuje kvalita politických, občianskych a ľudských práv, rozsah slobody prejavu, zhromažďovania, volebných práv. Indikátor politickej stability a absencie násilia je výsledkom skúmania pravdepodobnosti destabilizácie krajiny neústavnými, prípadne násilnými prostriedkami a dopadov takýchto zmien na vývoj krajiny. V rámci hodnotenia efektívnosti vlády sa sleduje kvalita verejných služieb, kompetentnosť byrokracie, stupeň jej politickej nezávislosti a kvalita hospodárskej politiky. Subindex kvalita regulácie odráža rozsah regulačného bremena a hodnotí schopnosť vlády formulovať a implementovať politiku, ktorá podporuje súkromný sektor. Právny poriadok agregovaným spôsobom odráža dôveru v spoločenský právny systém a jeho akceptovanie verejnosťou. Hodnotí rozsah kriminality, efektívnosť súdov a polície, riziko násilia, ochranu vlastníckych práv, vymožitelnosť práva. Kontrola korupcie je indikátorom, ktorý sleduje percepciu využívania verejnej moci, hodnotí do akej miery je verejná moc využívaná na získanie súkromného úžitku.

S dôrazom na zachytenie čo možno najširšieho okruhu faktorov, ktoré podmieňujú inštitucionálnu kvalitu, je konštruovaný aj index ekonomickej slobody (Fraser Institute), ktorý popri hodnotení podmienok pre zabezpečenie slobody voľby jednotlivca hodnotí hlavne kvalitu konkurenčného prostredia, kvalitu legislatívy v zmysle vymožitelnosti práva a ochrany vlastníckych práv a kvalitu regulačného rámca. Pozitívnou skutočnosťou je, že index hodnotí taktiež makroekonomickú stabilitu, ktorá rámcuje priestor pre slobodu

³ Tvrdé údaje sú získavané exaktným meraním, sú kvantifikovateľné, dajú sa testovať, sú presné, vytvárajú štatistické alebo údajové súbory. Sú považované za objektívne, podávajú uchopiteľný popis reality. Mäkké údaje majú skôr kvalitatívny charakter. Sú získavané pomocou dotazníkových výskumov, rozhovorov, popisujú postoje, záujmy, správanie jednotlivých aktérov výskumu.

rozhodovania jednotlivých subjektov. V súhrne projekt hodnotí kvalitu hospodársko-politických prístupov v sociálno-ekonomickej, právnej a kultúrnej oblasti a ich vplyv na ekonomický rast a rozvoj.

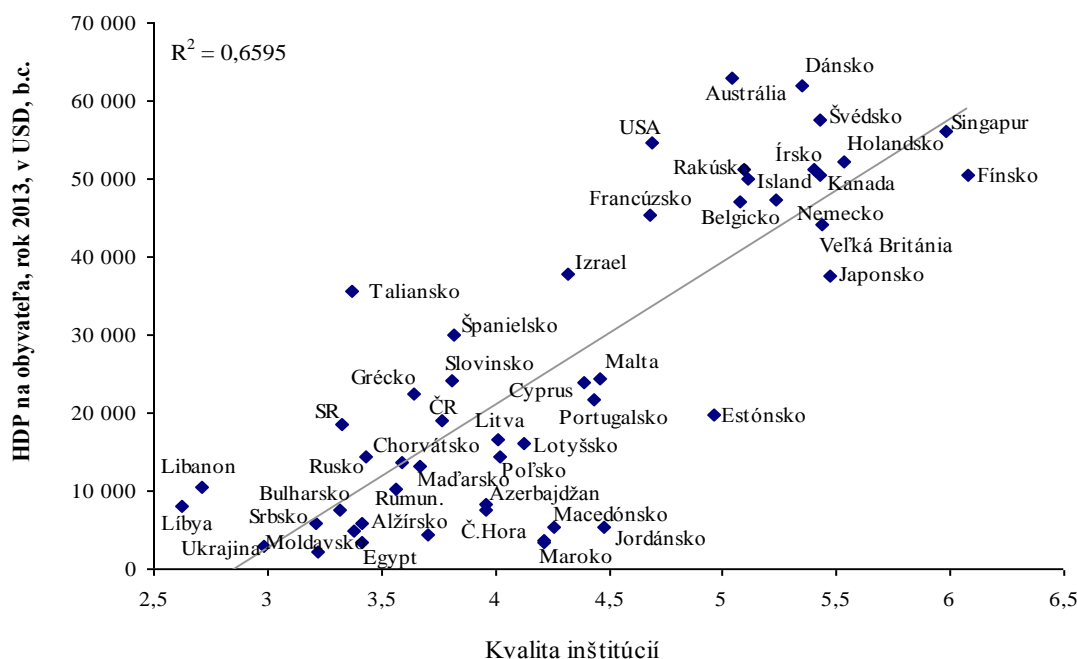
Identické poslanie, t.j. skúmať vplyv ekonomickej slobody a kvality inštitúcií na rozvoj krajiny má taktiež index ekonomickej slobody zostavovaný Heritage Foundation. Je zameraný na zhodnotenie úrovne právneho štátu v oblasti ochrany vlastníckych práv, vymožitelnosti práva a nekorupčného prostredia. Pozornosť je venovaná taktiež kvalite vlády, predovšetkým z pohľadu fiškálnej zodpovednosti, regulácie a vytvárania kvalitného podnikateľského prostredia.

Možnosť na zhodnotenie vývoja kvality inštitúcií poskytuje Svetové ekonomické fórum, ktoré vo svojej **Správe o globálnej konkurencieschopnosti hodnotí** inštitúcie ako jeden z pilierov determinujúcich konkurenčnú schopnosť ekonomiky. Do úvahy berie najmä úroveň ochrany vlastníckych práv a duševného vlastníctva, efektívnosť vládnych výdavkov a štátnej podpory, transparentnosť verejného obstarávania, úroveň nezávislosti súdov a vymožitelnosti práva, účinnosť boja s terorizmom a organizovaným zločinom, kvalitu výkonu policajných služieb, úroveň etického správania podnikov, stupeň ochrany záujmov menšinových akcionárov, investorov a pod.

Hoci inštitucionálne prostredie je iba jeden z faktorov rastu ekonomickej výkonnosti tak teoretické prístupy, ako aj závery empirických prác potvrdzujú, že zvýšenie inštitucionálnej kvality vytvára lepšie podmienky pre hospodársky rast a rozvoj (napr. Acemoglu et al. 2004) a vyššia inštitucionálna kvalita je spravidla sprevádzaná aj vyššou výkonnosťou ekonomiky. Krajiny, ktoré disponujú kvalitným inštitucionálnym rámcom a ich ekonomický systém bol dlhodobo prepojený s inštitucionálnou kvalitou, dosahujú v súčasnosti vyššiu úroveň ekonomickej výkonnosti. Avšak, aj keď ekonomická výkonnosť často koreluje s kvalitnými inštitúciami, príčinné súvislosti nie sú jednosmerné, tzn. že aj kvalita inštitúcií môže byť výsledkom ekonomického rastu a nemusí byť vždy len jeho príčinou. Vyššia ekonomická úroveň môže meniť morálne hodnoty spoločnosti, robiť ju viac slobodnou, otvorenou, spoľahlivou a zodpovednou, čím vplýva na zvyšovanie inštitucionálnej kvality. Uvedenú

skutočnosť potvrdzuje napr. vývoj krajín s vysokým stupňom inštitucionálnej kvality a krajín, ktoré sú členmi iniciatívy Európska susedská politika⁴ (graf 1).

Graf 1: Vzťah ekonomickej výkonnosti a inštitucionálnej kvality vybraných krajín (rok 2013)

Prameň: MMF, The Global Competitiveness Report 2014–2015⁵.

Z grafu 1 vidieť, že tie ekonomiky, ktoré boli hlbšie integrované do EÚ aj napriek viacerým pretrvávajúcim problémom v kvalite inštitúcií, sú schopné dosahovať vyšší sociálno-ekonomický rozvoj. Uvedený stav je podmienený skutočnosťou, že zo strany EÚ je na ne vytváraný permanentný tlak na zlepšovanie inštitucionálneho prostredia, čo postupne mení správanie spoločnosti a znižuje toleranciu na negatívne spoločenské javy. Iniciatíva európskej susedskej spolupráce nedokázala vyvinúť dostatočne silný tlak na urýchlenie inštitucionálnej konvergenzie k inštitucionálnemu rámcu EU.

⁴ Iniciatíva vznikla v roku 2004 s cieľom urýchliť demokratizačný proces, zvyšovať prosperitu, upevňovať stabilitu a rozvíjať spoluprácu medzi EÚ a jej najbližšími susedmi. Jej cieľom bolo na základe bilaterálnych dohôd podporiť zmenu inštitucionálneho prostredia, ktoré by umožnilo jednotlivým krajinám zdieľať rovnaké hodnoty ako má EÚ (demokracia a ľudské práva). Je uplatňovaná voči Alžírsku, Arménsku, Azerbajdžanu, Bielorusku, Egyptu, Gruzínsku, Izraelu, Jordánsku, Libanonu, Líbyi, Maroku, Moldavsku, Palestíne, Sýrii, Tunisku a Ukrajine.

⁵ Kvalita inštitúcií Bieloruska, Tuniska, Palestíny a Sýrie nie je Svetovým ekonomickým fórom hodnotená.

3. Interakcia inštitúcií a hospodárskej politiky

Ekonomický rast a rozvoj nemôžu prebiehať v inštitucionálnom vákuu, vyžadujú inštitucionálnu kvalitu, zabezpečujúcu tak korektnosť realizácie transakcií medzi subjektmi, ochranu vlastníckych vzťahov, dodržiavanie zmlúv a vymožitelnosť práva, ako aj rešpektovanie historických a kultúrnych osobitostí danej krajiny. Preto je základným rámcom pre riešenie rastových procesov kvalita inštitucionálneho rámca a jej interakcia s hospodársko-politickými prístupmi, tzn. prepojenie politických a ekonomických inštitúcií. Politické inštitúcie ovplyvňujú výber a podobu ekonomických inštitúcií priamo aj nepriamo, aj keď vzťah medzi inštitúciami, sférou riadenia a hospodárskym rastom je komplexný (Acemoglu et al. 2004).

Na jednej strane sú možnosti ako zabezpečiť efektívne fungovanie inštitúcií, ktoré povedú k ekonomickému rozvoju, ovplyvnené charakterom hospodárskej politiky a kvalitou politických elít, na druhej strane kultúrne danosti spoločnosti a jej sociálny kapitál determinujú formovanie, kvalitu a fungovanie inštitúcií. Tak inštitúcie, ako aj štruktúry riadenia sú dôležité pre pochopenie hospodárskeho rastu a dôvodov, prečo boli niektoré krajiny úspešnejšie ako iné pri budovaní trhovo kompatibilných inštitúcií (Beck a Laeven, 2005). Pre ekonomický rozvoj je preto nevyhnutá interakcia inštitúcií a hospodárskej politiky, nakoľko nielen kvalita inštitúcií rámcuje charakter hospodárskej politiky, ale aj hospodárska politika svojím prístupom k formovaniu inštitúcií rámcuje vplyv jednotlivých faktorov na ekonomický rast a rozvoj, a tým ovplyvňuje rozdielnu úroveň ekonomickej výkonnosti krajín, ktoré majú porovnateľný ekonomický rozmer. Každá hospodárska politika musí vychádzať z existujúcich daností krajiny. Interakcia inštitúcií a ekonomických politik v konečnom dôsledku formuje aj budúci ekonomický a sociálny vývoj v každej krajine (Baláž, Kulváňková-Oravská, Zajac, 2007).

Úspešnosť hospodárskej politiky teda vo veľkej miere závisí od jej schopnosti vytvárať také formálne pravidlá, ktoré do najväčšej možnej miery eliminujú spoločenskú neefektívnosť (vrátane obmedzenia negatívnych vplyvov záujmových skupín pri ich kreovaní); spoločnosť, ktorá vytvára funkčné inštitúcie má väčší rozvojový potenciál. Kvalitné inštitúcie taktiež napomáhajú formovanie nielen hospodárskej politiky v celej šírke, ale pôsobia i na hodnoty, morálku, občiansku spoločnosť v danej krajine. Vypelost' inštitúcií v danej krajine má vplyv na vytváranie jej legislatívnych záruk, implementáciu zákonov a slobodu názorov na politickú

situáciu. Legislatívne záruky rovnako ako sloboda prejavu majú vnútornú a inštrumentálnu hodnotu, ktorá zvyšuje kvalitu života (Žák, M.).

Rast bohatstva krajín treba chápať ako skúmanie inštitucionálnych podmienok, ktoré umožňujú dosahovať verejnú prosperitu prostredníctvom sledovania súkromného záujmu (Screpanti, Zamagni, 2005). Na druhej strane však možnosti ako presadiť také inštitúcie, ktoré podporia rozvoj a rast, závisia vo veľkej miere od kultúrnej vyspelosti krajiny.

Hospodársko-politické rozhodnutia sú prepojené a môžu prinášať mnohonásobné dôsledky tak pozitívne, ako aj negatívne. Praktické skúsenosti z mnohých krajín ukazujú, že neefektívna vláda a pomalý hospodársky rozvoj idú ruka v ruku a na druhej strane zlepšenie správy vecí verejných podporuje ekonomickú výkonnosť. Ako príklad možno uviesť vývoj Ukrajiny, kde nedostatočný rast životnej úrovne v 90. rokoch bol pripísaný najmä slabej vláde v podobe neefektívneho právneho štátu, nedostatočnej ochrane vlastníckych práv, rozšírenej korupcii a prepojeniu vlády so záujmovými skupinami (Kaufmann, Kraay, Zoido-Lobaton 1999). Vo všeobecnosti platí, že ak sa krajine podarí zlepšiť inštitucionálne prostredie, zúžiť rozsah nepozorovanej ekonomiky, najmä dostať pod kontrolu korupciu a zvýšiť transparentnosť verejného obstarávania, jej ekonomická výkonnosť porastie.

Taktiež prehlbovanie globalizačných procesov vo veľkej miere ovplyvňuje tvorbu formálnych inštitúcií, ich charakter a zároveň významným spôsobom pôsobí na zmenu neformálnych inštitúcií. To má za následok, že národné politiky a inštitúcie sú stále viac ovplyvňované globálnymi procesmi s diferencovanými dopadmi na jednotlivé krajiny. Dochádza k väčšej unifikácii formálnych inštitúcií, pričom rizikom je práve ich rozdielna neformálna aplikácia a rozdielna schopnosť adaptácie krajín na takto nastavené inštitucionálne prostredie (v dôsledku už uvádzaných kultúrnych odlišností a mentálnej výbavy obyvateľov). Prenášanie úspešnej hospodárskej politiky a inštitucionálneho prostredia, ktoré zabezpečuje rozvoj v jednej krajine, nemusí preto priniesť pozitívne efekty aj v iných krajinách. Zároveň treba mať na zreteli, že v globálnom prostredí nie je možné v plnom rozsahu eliminovať prelievanie vplyvu negatívnych efektov deformovaných inštitucionálnych prvkov z jednej krajiny do druhej, v dôsledku čoho je potrebné inštitucionálne prostredie v národnom rozmere neustále zdokonaľovať. Každá krajina by však mala kvalitou svojich hospodársko-politických prístupov a inštitucionálneho rámca prispieť ku globálnemu rozvoju.

Z uvedeného vyplýva, že aj keď žiadna hospodárska politika nevedie spoľahlivo k ekonomickému rastu, úspešné politiky dokážu spravidla prepojiť formálne a neformálne inštitúcie, dokážu motivovať obyvateľov k dosahovaniu úspechu. Mentalita národa, jeho zvyky, tradície a kultúrna vyspelosť, normy správania, morálka a etika sa totiž odrážajú v právnych predpisoch krajiny a kvalite formálnych inštitúcií. Ak formálne inštitúcie a hospodárska politika fungujú v súlade s neformálnym prostredím, krajina má väčšie predpoklady zvyšovať svoju ekonomickú úroveň (skutočnosť, že zaužívané ekonomické schémy sú veľmi silne podmienené neformálnymi inštitúciami je potvrdená prácami behaviorálnych ekonómov). Kvalita inštitúcií zužuje priestor pre riziká obchodných transakcií, vo všeobecnosti je väčší záujem o investovanie v krajinách, ktoré zabezpečujú ochranu vlastníckych práv, majú kvalitný legislatívny rámec, vysokú vymožitelnosť práva, nízku byrokratickú záťaž, nízku mieru korupcie, regulačnej záťaže, kriminality a sú schopné poskytovať verejné služby na vysokej úrovni.

Záver

Rozdielna ekonomická výkonnosť krajín je odrazom nielen rozdielnej faktorovej vybavenosti krajiny, ale aj inštitucionálnej kvality. V súčasnom období je stále viac rešpektovaná skutočnosť, že je to práve inštitucionálna kvalita, ktorá významným spôsobom determinuje ekonomický rozvoj. Kvalita inštitucionálneho prostredia závisí hlavne od dosiahnutej úrovne inštitucionálnej komplementarity, t.j. previazanosti konštrukcie formálnych inštitúcií s ich neformálnou aplikáciou, podmienenou tak historickým vývojom krajiny, evolúciou tradícií, zvykov, etikou a morálkou spoločnosti. Tlak na kvalitu formálnych inštitúcií mení správanie spoločnosti, znižuje toleranciu na negatívne spoločenské javy a pozitívne ovplyvňuje kvalitu podnikateľského prostredia. To spätne zabezpečuje vyššie neformálne akceptovanie formálnych pravidiel a napomáha zlepšovanie podmienok pre ekonomický rozvoj. Ak formálne inštitúcie fungujú v súlade s neformálnym prostredím, krajina má väčšie predpoklady zvyšovať svoju ekonomickú úroveň.

Vo všeobecnosti zvýšenie v inštitucionálnej kvality vytvára lepšie podmienky pre hospodársky rast, pričom vzťah medzi vyššou inštitucionálnou kvalitou a vyššou ekonomickou výkonnosťou je spätno-väzbový. Tak ako je výkonnosť ekonomiky podmienená

kvalitou inštitúcií, tak je aj kvalita inštitúcií podmienená dosiahnutou ekonomickou úrovňou. Spoločnosť, ktorá vytvára funkčné inštitúcie, má väčší rozvojový potenciál.

Rovnako dôležitá je interakcia medzi kvalitou inštitúcií a hospodársko-politickými prístupmi, tzn. prepojenie politických a ekonomických inštitúcií. Úspešnosť hospodárskej politiky preto vo veľkej miere závisí od jej schopnosti vytvárať také formálne pravidlá, ktoré do najväčšej možnej miery eliminujú spoločenskú neefektívnosť, a zároveň od schopnosti vnímať a rešpektovať neformálnu výbavu spoločnosti.

V podmienkach prehlbujúcej sa globalizácie dochádza k väčšej unifikácii formálnych inštitúcií, pričom rizikom je práve ich rozdielna neformálna aplikácia a rozdielna schopnosť adaptácie krajín na takto nastavené inštitucionálne prostredie. Národné politiky a inštitúcie sú stále viac ovplyvňované globálnymi procesmi s diferencovanými dopadmi na jednotlivé krajiny, to znamená, že prenášanie úspešnej hospodárskej politiky a inštitucionálneho prostredia, ktoré zabezpečuje rozvoj v jednej krajine, nemusí priniesť pozitívny vývoj aj v iných krajinách. Zároveň je potrebné v čo najväčšej miere eliminovať prelievanie negatívnych efektov deformovaných inštitucionálnych prvkov z jednej krajiny do druhej. Aj keď žiadna hospodárska politika nevedie spoľahlivo k ekonomickému rastu, úspešné politiky dokážu spravidla prepojiť formálne a neformálne inštitúcie a zabezpečiť rast ekonomickej výkonnosti.

Literatúra

- [1] Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J. (2004). Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth. *NBER Working Paper*, 10481. <http://www.nber.org/papers/w10481.pdf>, [citované 7.9.2014].
- [2] Amable (2003). *The Diversity of Modern Capitalism*. Oxford: Oxford University Press. <http://digamo.free.fr/amable2003.pdf>, [citované 15.11.2014].
- [3] Baláž, V., Kulváňková-Oravská, T., Zajac, Š. (2007). VEDA 2007.
- [4] Beck, T. and Laeven, L. (2005). Institution building and growth in transition economies. *Journal of Economic Growth*, 11, s. 157-186.
- [5] Berger, P. L., Luckmann, T. (1999). *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii věděni*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury.
- [6] Európska komisia (2009). *Five years of an enlarged EU: Economic achievements and challenges*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- [7] Kaufmann, D. – Kraay, A.- Zoido-Lobaton, P. (1999). Aggregating Governance Indicators. *World Bank Policy Research Working Paper*, 2195. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/4170/WPS4978.pdf>, [citované 15.11.2014].
- [8] Kasper, W. (2002). *Economic Freedom & Development. An Essay about Property Rights, Competition, and Prosperity*. New Delhi, Centre for Civil Society 2002.
- [9] Kaufmann, D., Kraay, A., Zoido-Lobaton, P. (1999). Governance Matters. *World Bank Policy Research Working Paper*, 2196. <http://info.worldbank.org/governance/wgi/pdf/govmatters1.pdf>. [citované 15.9.2014].
- [10] Lucas, R. E. (1988). On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics* 22, s. 3-42.
- [11] North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change, and economic performance*. Cambridge University Press, Cambridge ; New York. ISBN 978-05-2139-734-6. North, D.C. (1991). Institutions. *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 5, No. 1. (Winter, 1991), pp. 97-112.
- [12] North, D. C. (1993). The new institutional economics and development. *Economic History* 9309002, EconWPA.

- [13] North, D. C. (1994). Economic Performance Through Time. *The American Economic Review*, 3, s. 359-368.
- [14] Ostrom, E. (1990). *Governing the commons : the evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press, Cambridge ; New York.
http://www.kuhlen.name/MATERIALIEN/eDok/governing_the_commons1.pdf.
[citované 15.11.2014].
- [15] Rodrik, D (2007): *One Economics: Many Recipes*. Princeton University Press, 2007. ISBN 978-06-9114-117-6.
- [16] Romer, P. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy* 94, s.1002-1037.
- [17] Screpanti, E., Zamagni, S.: *An Outline of the History of Economic Thought*.
<http://www.slideshare.net/ArsyadIriansyah/an-outline-of-the-history-of-economic-thought-screpanti-and-zamagnioxford-2005-2nd-ed>, [citované 15.11.2014].
- [18] Sojka, M. (2009). Stane se institucionální ekonomie paradigmatem 21 století? *Politická ekonomie*, č. 3, s 299-304.
- [19] Solow, R. M. (1957). Technical Change and the Aggregate Production Function. *Review of Economics and Statistics*, 39, 3, s. 312-320.
- [20] Stiglitz, J. E. (1999). Hraběcí rady západních expertů. *Ekonom.*, 24.
- [21] Tridico, P. (2011). *Institutions, Human Development and Economic Growth in Transition Economies*. UK: Palgrave Macmillan.
- [22] Eurostat (2014). *National accounts*.
- [23] MMF (2014): [World Economic Outlook Database October 2014](#).
- [24] WEF (2014). *The Global Competitiveness Report 2014 – 2015*.
- [25] Wight, J.B. (2011). Public Policy, Human Instincts, and Economic Growth. *The Independent Review*, 2011, č. 3, s. 351–365.
- [26] Williamson, O. E. (2000, September). The new institutional economics: Taking stock, looking ahead. *Journal of Economic Literature* 38 (3), 595–613.
- [27] Žák, M. *Nová institucionální ekonomie jako východisko řešení hospodářsko-politických rozhodování v současnosti*. <http://webdialog.cz/spolecna-temata/demokracie-a-kapitalismus/nova-institucionalni-ekonomie-jako-vychodisko-reseni-hospodarsko-politickyh-rozhodovani-v-soucasnosti-m-zak/> [citované 20.11.2014].